

ŐSZIRÓZSÁK: GONDOZVA, KÓKADTAN VAGY PENÉSZESEN

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

Az előrelátó szemlélő oldalát már évek óta furdalhatta a kíváncsiság: az I. világháború lezárása századik évfordulójának végeztével, az 1910-es évek forradalmi korának centenáriumaéhoz közeledve vajon kik készülnek igényes publikációkkal a történelemszakma berkeiben? Ahhoz, hogy valaki újat és értelmeset is mondhasson, hatalmas kutatómunkára van szükség – és sajnos ismert jelenség, hogy a történészek jelentős része nem szereti betenni lábát a levéltárba. Külön izgalmas körítést adhatnak a megjelenő munkáknak napjaink világpolitikai fejleményei: Európa- és világszerte egy identitásában vergődő baloldalt, illetve egy lendületet nyert és új elemekkel is gazdagodó, de határozottan konzervatív populista irányvonalat figyelhetünk meg.

SZÁZ ÉV MÚLVA

A baloldali – polgári radikális és szocialista – forradalmak évfordulóján felmerül a kérdés: akad-e progresszív történész, aki képes keretbe helyezni a megannyi bukást elszenvedő, iránymutatást kereső baloldali olvasók előtt a túlóldal számára oly’ fontos és identitásképző eseményeket? Ha pedig nem, akkor mit jelent ez napjaink progresszív történetírásával kapcsolatban? És mihez kezdhet a konzervatív történész az őszirózsás forradalommal és a tanácsköztársasággal az események századik évfordulóján?

Komparatív recenziómban három, 2018-ban megjelent munkát (Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*; Romsics Ignác: *A nagy háború és az 1918–1919-es magyarországi forradalmak; Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*) mutatok be és hasonlítok össze.¹ A szakmabeli olvasó természetesen rögtön felhorokanhat: egy közolvasásra szánt monográfia,

1 HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság – Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*, Jaffa, Budapest, 2018, 488 oldal, 3490 Ft; ROMSICS IGNÁC: *A nagy háború és az 1918–1919-es magyarországi forradalmak*, Helikon, Budapest, 2018, 332 oldal, 4499 Ft; *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*, szerk. EGRY GÁBOR, Napvilág, Budapest, 2018. 168 oldal, 2400 Ft.

egy szakmai tanulmánygyűjtemény és egy „szájbarágó”-jellegű munka összehasonlítása?! A válaszem: igen. Minden eltérés ellenére hivatásos történészek piacon megjelentetett munkáiról van szó, amelyek a műfajbéli korlátozások észben tartása mellett is megérdemlik az összevetést. A továbbiakban az effajta eltéréseket figyelembe véve végzem el a három munka recenzióját, nem szemérmeskedve az adott történészek narratívájának értelmezésével kapcsolatban sem.

ELÁTKOZOTT FORRADALOM

Hatos Pál könyve nem csak a már megjelent méltatások mennyisége, a lélegzet-elállító stílus, a munka mögött álló kutatás mélysége, és a szerző folyóiratunk szerkesztőségében való jelenléte miatt kerül első helyen elemzésre.² **A mű objektíve egyike a legfontosabb munkáknak, melyek az utóbbi években megjelentek a 20. századi magyar történelemmel kapcsolatban**, nehezen beérhető példát állítva a jövő történészei elé. Hatos magabiztosan kalauzolja olvasóit a hihetetlen sebességgel váltakozó határok és miniszterek, a forrongásban lévő Magyarország és a forrongásközeli állapotban lévő munkásmozgalom között. A munka a polgári mítoszrombolás, a mérsékelt, konzervatív értékrenden nyugvó kritikus szemlélet kiváló példája. A könyv nem kíván megfelelni egyetlen oldal emlékezetpolitikájának sem – ez különösen méltatandó –, ám szerencsére értékeiből sem ad fel semmit. Nem tévelyedik el sem a kötet nyitó oldalain idézett egyik szélsőség – Tormay Cécile *Bujdosó könyve* –, sem pedig az utolsó sorai között idézett másik szélsőség – Hajdu Tibor *Március huszonegyedikéje* – irányába. Nem kezeli a nacionalista elme mumusaiként a zsidóságot vagy a szabadkőművességet, de nem is ringatja magát olyan tévhitben, miszerint a katasztrofális eredményeket szülő polgári radikális politika vagy a későbbi vörösteror valamifajta szükséges szociális változás oltárán hozott áldozat lett volna. A munka a polgári történetírásában Gratz Gusztáv munkájához, stílusában és vállalt *flow*-jában pedig az angolszász történetírás legnagyobbjaihoz fogható.

A szerző szerint „a modern magyar történelem ekkor kezdődik” – mármint az őszirózsás forradalom győzelmével és Tisza István meggyilkolásával. Véleménye, hogy az események máig a „múlttá válni nem tudó történelem” részei, mind a jobboldali, mind pedig a baloldali hagyományban. (Mint később is kitérek rá, bátorságra vall, hogy Hatos nem fél jobb- és baloldali hagyományba helyezni az egyes emlékezeti elemeket.) A munka társadalomtörténeti megalapozása mély: a századik oldalon még mindig csak „a történelmi Magyarország utolsó lobbanásainál” tartunk. A könyv különösen nagy értéke, hogy metsző pontossággal mutatja be a történelmi szereplők korábbi – mai szemmel meglepő – álláspontjait, azoknak gyors változását, illetve alkalmanként még az utólagos racionalizálásra is kitér. Így tudhatjuk meg, hogy néhány héttel az őszirózsás forradalom előtt Károlyi Mihály még IV. Károly magyar koronájának megtartásáért küzdött, és hogy Jászi Oszkár ugyanekkor *A Monarchia jövője* címmel adott ki könyvet. Ezzel szemben meglepő látni, hogy egyes későbbi jobboldali figurák pedig Károlyi lelkes hívéül szegődtek. Itt érdemes megemlíteni, hogy a munkában sajnos épp csak futólag kerül idézésre Batthyány Tivadar (1918. december 12-ig) belügyminiszter *Beszámolóim* című emlékiratának két kötete, amelyben a szerző kéjesen emlegeti fel a „Horthy-rendszerben” később szerepet kapó közszereplők Károlyi melletti kiállítását a forradalom napjaiban.

Hatos Pál radikális megállapításai közé tartozik, hogy már-már egységes magyar nemzeti támogatás állt az őszirózsás forradalom mögött, hogy a Károlyi-kormány több azonosságot mutatott a Monarchiával, mint a későbbi „Horthy-rendszer”, s hogy Tormay munkája a „Trianon-neurózis” konzerválásának egyik fő oka volt.

² Szerkesztőségünk tagjának 1918-ról írott összefoglaló elemzése korábbi lapszámunkban olvasható: Hatos Pál: *Furcsa forradalom – 1918*, Kommentár 2018/5–6., 42–53. (A Szerk.)

Hullócsillag – A Vörös Hadsereg lezuhant kétfedelű, UFAG-gyártmányú repülőgépe (Fortepan)

A PÁLYA SZÉLÉRŐL

Ellenben **Romsics Ignác munkáját felemás érzésekkel teszi le az ember.** A nagy név, a történész szakterülete (Romsics legelső munkája a szerkesztésében megjelent 1976-os *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez* volt), illetve a múltban már „megszokott” nagyívű, szintetizáló munkák talán túlzottan is magas elvárásokra készítetik az olvasót. Romsics könyvének bevezetőjében is bevallja, hogy a könyv hét fejezetéből négy tekinthető az utóbbi években megjelent új esszének, azonban a 69–265. és a 284–313. oldalak korábbi munkáinak képezik részét. Mindez a könyv tetemes része, és sajnos a korábbi munkákból a hibák is benne maradtak: így például a munka sajnos továbbra is terjeszti azt a tévedést, miszerint Bangha Béla jezsuita páter valaha pogrombeszédet tartott volna, dacára annak, hogy ezt a legfrissebb szakirodalom már cáfolta. *Az első világháború – száz év távlatából* című esszéjében „a nemzeti szempontok háttérbe szorulása” és az ember egymásban való felismerése mellett tesz hitet a szerző. *A nagyhatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása* című írásában Romsics brit levéltári forrásokra alapozva kívánja igazolni a tételt, miszerint az I. világháborút záró területrendezések a II. világháború okai között voltak. Harmadik itt tárgyalt írásában négy értelmiségi (Horváth Zoltán, Löwy Ödön, Buday Dezső és Valkányi Lajos) életútját vizsgálja a forradalmak alatt. Hatos Pál könyvének október 30-i bemutatóján említette meg, hogy fájóan hiányolja a magyar történelem parasztság szemszögéből történő megírását, így valószínűleg nagy örömmel olvashatta Romsics

Első világháborús mindennapok – alulnézetből című, negyedik szövegét, amely éppen ezt a hiányt pótolja izgalmas források megmozgatásával. Ha másért nem, ez utóbbiért érdemes volt kiadni a szerző korábbi munkáinak gyűjteményét.

Összehasonlító recenzióink végére maradt az Egry Gábor szerkesztésében megjelent *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. A munka, amelynek szerzői a szerkesztő mellett Csunderlik Péter, Fodor János, Emily Gioielli és Hajdu Tibor, több száz (ha nem ezer) felháborodott cikket, hozzászólást és internetes kommentárt szült, elsősorban Csunderlik vörösterrortól és Szamuely Tibor népbiztosról szóló botrányos szövegrészletei okán.³ A szaktörténészek között is zajló vita – melyhez és magam is hozzászóltam, s melynek csupán részletekkel foglalkozó jellege okán bátorodom ezúttal a teljes könyvről írni – nyomon követhető a *Mandiner.hu* hírportálon.⁴ A *Kérdések és válaszok* egy már számos korábbi könyvvel rendelkező sorozat része, amelynek korábbi darabjai valamivel őszintébbek voltak. A *Kérdések és válaszok a Horthy-korról* legalább egy munkásmozgalmi József Attila-verssel tisztázta, hol is áll, ám a sorozat ezen darabja még ennyi támpontot sem ad az olvasónak. A kötet lényegében irreleváns kérdések firtatása (*kit érdekel például, hogy „miért géppuskázta le a világot a Cserny Józsefet játszó Hobo az 1969-ben készült Agitátorok végén és miért tiltották be a filmet?”*) és apró, munkásmozgalm-történeti acsarkodások bemutatása, valamint popkulturális utalások egyvelege. Szinte már üdítően hatnak Hajdu Tibor veterán marxista sorai, hiszen azokból legalább némi konzekvencia érződik. Mindazonáltal **a kötet ékes példája a progresszív értelmiség peremre szorulásának napjaink Magyarországnán:** a legkomolyabban értékelhető teljesítmény, amit felmutatnia sikerült e népszerűsítő munkának, egy olyan történész szövege, aki már fél évszázada is ugyanazt mondta, mint ma. Ez – illetve a tanácsköztársaság áldozatainak tiszteletlen említése, a vörösterror bagatellizálása. A progresszív tudományos élet, amely évtizedeken át az ütemet diktálta, 2018-ra jóformán befurakodott az egykori MIÉP-es zugtörténészek marginális szerepébe: nem maradt más számára, mint a múlt évszázad narratívájának fújása és az áldozatokkal való provokáció, mindössze mutatóban megfűszerezve egy fiatal, külföldi genderkutatóval.

KONZERVATÍV ÉRTELMEZÉS

A komparatív ismertetés során tehát a következő konklúziókat vonhatjuk le. Érdemi kutatáson nyugvó, maradandó nyomot hagyó és bármifajta narratívát kínáló munkát egyedül a polgári értékeket képviselő Hatos Pál tett le az asztalra a kérdéses történeti időszakokkal kapcsolatban. A progresszív történészek vagy megfáradva ismételik ugyanazt az üzenetet, amelyre már lassan harminc éve hivatalosan is süket a magyar társadalom, vagy pedig a kevéssé imponáló új generáció érzéketlen gúnyolódását mentegetik Facebook-jegyzetekben. Pedig lett volna itt értelmezni való: az első magyarországi kommunista diktatúra a demokrácia, az antikapitalizmus és a modernizáció szemszögeiből. Progresszív történészeknek igen magas labda, mégsem akadt, aki lecsapta volna: a baloldali értelmiségiek megfáradtan lézengenek a pálya körül, ha egyáltalán még nem mentek haza. Hatos pedig diadalmas és *energiával teli* léptekkel termett a hálónál, és csapta le a baloldali kézben egyébként kényelmesebben fekvő labdát. Igaz, a könyv elején a szerző megpróbál középre állni, és néhány kiszólás erejéig kárhuztatja a nacionalizmust és a 2016-os amerikai választásokat is. Ennek ellenére a könyv értékei konzervatívak, a munka maga pedig egyszerűen mesteri. Az újrashasznosított tanulmányok és a szélsőbaloldali kérdezz-felelek a nyomába sem ér. A három könyv elolvasásával végezve elégedetten állapíthatjuk meg: **nemcsak politikai, de szellemi téren is egyedül a konzervatívok maradtak talpon. ■**

3 A szóban forgó kötet állításairól 2018 őszén vita bontakozott ki a *Mandiner.hu*-n, amelyet lapunk állandó munkatársai: Czopf Áron és Veszprémy László Bernát kezdeményeztek. A kérdéshez számos történész – köztük a vitatott kötet szerkesztője és az inkriminált sorok szerzője, Csunderlik Péter – is hozzászólt. (*A Szerk.*)

4 Jelen szöveg írásakor a vitában az utolsó hozzászólás Gellért Ádám történészé volt. Ez a cikk minden addigi, érdemi hozzászólást felsorol a vitából: <http://mandiner.hu/cikk/20181130_gellert_adam_verszomj_guillotine_es_emancipacios_intezkedes_hozzaszolas_a_vorosterror_vitahoz>.